

KS. FRANCISZEK WOLNIK, Opole

LITURGIA WIELKIEGO TYGODNIA W ŚLĄSKICH KONWENTACH KANONIKÓW REGULARNYCH W ŚREDNIOWIECZU

1. *Libri Ordinarii* kanoników regularnych – 2. Niedziela Palmowa – 3. Poniedziałek Wielkiego Tygodnia – 4. Wtorek Wielkiego Tygodnia – 5. Środa Wielkiego Tygodnia – 6. Wielki Czwartek – 7. Wielki Piątek – 8. Wielka Sobota – 9. Niedziela Wielkanocna – 10. Oktawa wielkanocna

W dziejach śląskiego monastycyzmu ważna rola przypadła kanonikom regularnym. Bogata jest literatura przedmiotu, dotycząca opactw kanoników regularnych we Wrocławiu na Piasku¹ i w Żaganiu, a także położonemu w średniowieczu na terenie diecezji praskiej klasztorowi w Kłodzku². Dotychczasowe zainteresowania badaczy koncentrowały się wokół działalności zewnętrznej klasztorów, uposażenia³, klasztornej szkolnictwa⁴, kultury umysłowej⁵ i życia wewnątrz klasz-

¹ A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Stan badań nad klasztorem kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu*, AUWr (Historia 101), Wrocław 1992, s. 85–98; TAŻ, „*Chronica abbatum Beate Marie Virginis in Arena*” jako źródło poznania życia wewnętrznego klasztoru na Piasku we Wrocławiu, w: TAŻ, M. DERWICH (red.), *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, Opole 1995, s. 181–193; TAŻ, *Stosunki społeczne w dobrach klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do końca XV wieku*, w: M. DERWICH, A. POBÓG-LENARTOWICZ (red.), *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, Opole–Wrocław 1996, s. 433–444.

² L. MATUSIK, *Dzieje i rola klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Kłodzku*, Wrocław 1964 (mps w AUWr.); TAŻ, *Kontakty kanoników regularnych św. Augustyna w Kłodzku z klasztorem św. Doroty w Wiedniu w XV w.*, SKHS 19 (1964), nr 1–2, s. 66–77; TAŻ, *Niektóre aspekty dziejów kanoników regularnych w Kłodzku a zagadnienie „Psalterza floriańskiego”*, SKHS 20 (1965), nr 3, s. 277–317; W. MROZOWICZ, *Kanonicy regularni św. Augustyna (augustianie) na Śląsku*, SKHS 53 (1998), z. 3–4, s. 401–413; TENŻE, *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku. Ze studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem klasztorowym*, Wrocław 2001.

³ A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych we Wrocławiu*, Opole 1994.

⁴ W. MROZOWICZ, *Szkoła klasztoru kanoników regularnych – augustianów w Kłodzku w średniowieczu*, w: A. POBÓG-LENARTOWICZ, M. DERWICH (red.), *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, s. 63–81; R. ŻERELIK, *Szkolnictwo na średniowiecznym Śląsku*, SKHS 53 (1998), nr 3–4, s. 391–399.

⁵ L. MATUSIK, *Ze studiów nad kulturą umysłową kanoników regularnych na Śląsku. Jodok z Głuchotążów*, SKHS 22 (1967), nr 1–2, s. 35–64.

toru⁶ Życie liturgiczne śląskich konwentów kanoników regularnych, stanowiące samą istotę życia zakonnego i kanonicznego⁷, zostało zaledwie ogólnie zarysowane, i to tylko w oparciu o zakonne statuty i konstytucje⁸. Zachowane konstytucje śląskich kanoników regularnych nie zawierają jednak szczegółowych przepisów dotyczących sprawowania liturgii w poszczególne dni⁹.

Najważniejsze źródła do badań nad średniowieczną liturgią kanoników regularnych — księgi liturgiczne: mszały¹⁰, graduály¹¹, antyfonarz¹², psalterz¹³, brewiarze¹⁴, agendy¹⁵, księgi z grupy *Sermones*¹⁶ i *Expositio*¹⁷ oraz kodeksy o charakterze liturgiczno-prawnym: *Libri Ordinarii*¹⁸, w badaniach nie zostały wykorzystane. Stwarza to możliwość podjęcia próby szczegółowego przedstawienia liturgii Wielkiego Tygodnia, sprawowanej we wspólnotach śląskich kanoników regularnych, w oparciu o zachowane *Libri Ordinarii*.

⁶ A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Kanonicy regularni na Śląsku*, Opole 1999, s. 53–101.

⁷ J. KŁOCZOWSKI, „*Vita comunis*” kleru w XI-XII w. Na marginesie sesji naukowej w Passo Della Mendola w dniach 1–10 września 1959 r., „Roczniki Humanistyczne KUL”: *Prace z Historii* 10 (1961), z. 2, s. 33.

⁸ POBÓG-LENARTOWICZ, *Kanonicy regularni*, s. 103–111.

⁹ Por. *tamże*, s. 13.

¹⁰ I F 343; BUWr I F 344; BUWr I F 348; BUWr I F 364; BUWr I F 365; BUWr I F 367; BUWr I F 371; BUWr I Q 171; BUWr I O 68; BUWr I Q 187; BUWr I F 536; BUWr I F 564; BKWr 140.

¹¹ BUWr I F 387; BUWr I F 408.

¹² BUWr I F 396.

¹³ BUWr I Q 238.

¹⁴ BUWr I Q 241; BUWr I Q 250; BUWr I F 448.

¹⁵ BUWr I O 65; BUWr I Q 225.

¹⁶ BUWr I F 117: *Sermones de tempore et de sanctis – pars hiemalis*; BUWr I F 282: *Sermones*; BUWr I F 282: *Sermones*; BUWr I F 288, k. 52–147v, *Sermones ad religiosos*; BUWr I F 471: *Sermones de tempore*; BUWr I F 471: *Sermones de tempore*; BUWr I F 489: *Sermones de tempore et de sanctis – pars hiemalis*; BUWr I F 489: *Sermones de tempore et de sanctis, Pars hiemalis Jana Miliciusa*; BUWr I F 561: *Sermones de tempore et de sanctis*; BUWr I F 592: *Sermones Jordana z Quedlinburga*; BUWr I F 641: *Sermones*; BUWr I F 650: *Sermones de sanctis per circulum anni*; BUWr I F 674: *Sermones de tempore*; BUWr I F 701: *Sermones varii*; BUWr I F 708: *Sermones de tempore et de sanctis*; BUWr I F 725: *Sermones*; BUWr I F 725: *Sermones*; BUWr I F 747: *Sermones per annum*; BUWr I Q 275: *Sermones*; BUWr I Q 281: *Sermones*; BUWr I Q 289: *Sermones*; BUWr I Q 334: *Sermones*; BUWr I Q 339: *Sermones*; BUWr I Q 364: *Sermones*; BUWr I Q 368: *Sermones varii de tempore*; BUWr I Q 402: *Sermones*; BUWr IV F 101: *Sermones varii*; BUWr I F 117: *Postilla studentium Konrada Waldhausena*; BUWr I F 490: *Postilla de tempore et de sanctis*; BUWr I F 512: *Postilla super evangelium de tempore*; BUWr I F 722: *Postille super epistolas dominic. totius anni*.

¹⁷ BUWr I F 308: *Expositio missae*; BUWr I F 331: *Expositio missae*; BUWr I F 93: *Expositio sequentiarum*; BUWr I F 203: *Expositio hymnorum* (k. 259–359); I F 224; BUWr I F 68: *Expositio in evang. Joannis*.

¹⁸ Por. F. WOLNIK, *Diecezjalne i zakonne Libri Ordinarii źródłem do badania średniowiecznej liturgii śląskiej*, RTSO 18 (1998), s. 189–211.

1. *Libri Ordinarii* kanoników regularnych

1.1. *Liber Ordinarius*, rękopis BUWr I O 60¹⁹

Kodeks pochodzi z biblioteki kanoników regularnych w Żaganiu²⁰, z II poł. XIV w. Zawiera 226 pergaminowych kart o wymiarach 13,5 x 9,5 cm. Księga zawiera opis liturgii: *proprium de tempore* (k. 1r-110v)²¹, *proprium de sanctis* (k. 111r-176r)²² i *commune sanctorum* (k. 176v-179r). W dalszej części kodeksu znajdujemy: *ordinarium missarum*, rozpoczynające się od wigilii św. Andrzeja (k. 181r-208v), zasady dotyczące przenoszenia świąt (k. 209r-210v)²³, informacje o procesjach (k. 211r-214v) i oficjum za zmarłych (k. 215r-216v). Kodeks kończą zapisy melodii: hymnów *Jam lucis orto sidere*, *Nunc sancte nobis Spiritus* oraz *Kirie eleison* i *Benedicamus Domino* (k. 216v-226v). Godny zauważenia w tym kodeksie jest zapis wskazujący na święta rangi *triplex*²⁴.

1.2. *Liber Ordinarius*, rękopis BUWr I O 61²⁵

Księga, nazwana *Breviarium cum rubricis Saganensis*, pochodzi z I poł. XV w., z klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu²⁶. Kodeks zawiera 285 pergaminowych kart o wymiarach 13,5 x 9 cm. Treść kodeksu stanowi: kalendarz (k. 1r-10v)²⁷, rubryki o liturgii w święta maryjne (k. 10v-11v), *Liber Ordinarius*, rozpoczynający się od *proprium de tempore* (12r-167r)²⁸, zapis melodii: *Kirie eleison*, *Sanctus*, *Agnus Dei* i *Benedicamus Domino* śpiewanych w święta rangi *triplex* (k. 167r-167v) i dalsza część opisu liturgii — *proprium de sanctis* (k. 171r-270r)²⁹ oraz anniwersaria (k. 275r-278v). Księgę kończą ogólne przepisy, niektóre dopisane późniejszą ręką, dotyczące liturgii sprawowanej w ciągu roku (k. 279r-285v)³⁰. W kodeksie za

¹⁹ Dalej cyt: LO I.

²⁰ Por. noty na k. 1v: *Liber prepositure Novicastroi*; k. 228r: *Iste liber pertinet ad praeposituram Neoburgensis Canonorum Regul. Sagan ad D. Virg.* oraz notę proweniencyjną: *Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherrn zu Sagan.*

²¹ Por. noty na k. 1v: *Incipit breviarius sive ordinarius coralis per annum. De tempore. Festum semiduplex. Dominica prima adventus domini*; k. 110v: *Explicit de tempore.*

²² Na k. 167r kodeks o św. Jadwidze mówi: *Sancte Hedwigis nobilis ducisse nostre fundatricis.*

²³ Por. notę na k. 209r: *De festis celebribus et de translatione festivitatum.*

²⁴ Por. notę na k. 216v: *Subsequens nota in festibus triplicibus cantatur.*

²⁵ Dalej cyt: LO II.

²⁶ Por. noty na k. 1r: *Canonorum Regul. Sagan ad D.V.*; *Breviarium cum rubricis Saganensibus* (na wewnętrznej stronie okładki) oraz notatkę proweniencyjną: *Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherrn zu Sagan.*

²⁷ W kalendarzu występuje ryt *triplex* oraz święta kalendarza śląskiego: św. Stanisława, biskupa; św. Wojciecha, biskupa i męczennika; św. Wacława, męczennika, i św. Jadwigi.

²⁸ Por. notę na k. 12r: *Incipit breviarius seu ordinarius choralis secundum rubricam Saganensem.*

²⁹ Por. notę na k. 171r: *Incipit rubrica de sanctis. In vigilia s. Andree apostoli.*

³⁰ Np. k. 283r: *Nota quod festum dedicationis ecclesiae Saganensis celebratur proxima dominica post festum sancti Martini et est confirmatum per suffraganeum Wratislaviensem anno domini*

stosowano klasyfikację świąt: *triplex*, *duplex*, *IX lectionum*, *trium lectionum* (np. k. 65).

1.3. *Liber Ordinarius*, rękopis BUWr I O 56³¹

Rękopis, nazywany *Consuetudines Saganensis*³², pochodzi z klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu z XV w.³³ Świadectwem tego jest nota na pierwszej stronie kodeksu: *Catalogo inscriptus Saganensi ad D.V* (k. 1r)³⁴ Składa się z 97 papierowych kart o wymiarach 14,5 x 10,5 cm. Karty 35r-43v zapisano inną ręką. Oprawiony jest w deski, pokryte ciemnobrązową skórą, ozdobioną ornamentem liniowym i roślinnym. Pozostały ślady po okuciach i jednej klamrze.

Treść księgi stanowi: *proprium de tempore* (k. 1r-43v), *proprium de sanctis* (k. 44r-88r), *commune sanctorum*, zawierające teksty wspólne: o apostołach, o męczennikach, o wyznawcy, o dziewicy, o jednym męczenniku (k. 88r-89r). Kodeks kończą ogólne przepisy o celebracji Mszy św. i liturgii godzin (k. 89r-97r). Opisu-jąc liturgię, kodeks podaje wiele przepisów porządkowych, a mniej incipitów tekstów liturgicznych.

1.4. *Liber Ordinarius*, rękopis BUWr I O 55³⁵

Księga, określana jako *Ordo et rubrica*³⁶, pochodzi z klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu³⁷, powstała po 1430 r. prawdopodobnie w czasach biskupa Piotra Nowaka, który w 1448 r. (?) na synodzie zobowiązał duchownych całej diecezji do sprawowania liturgii według wydanego przez siebie w tymże roku porządku liturgicznego³⁸. Tekst tego kodeksu jest identyczny z zachowanym rękopisem wykorzystywanym do przygotowania liturgii celebrowanej w kolegiacie głogowskiej³⁹, a powstałym w 1496 r.⁴⁰

M.CCCC.LXXXIXIII sub abbate Paulo Haugwitz. Si igitur festum duplex vel IX lectionum in die dedicationis e venerit, disferatur in crastinum, et fecit memoriam in ipsis eiusdem dies, excepto festo sanctae Elisabeth que anticipatur in sabbatum praecedens.

³¹ Dalej cyt: LO III.

³² Por. Katalog GÖBERA, t. XXIII, s. 172 i napis na grzbiecie okładki: *Consuetudines Saganensis*.

³³ Por. notę proveniencyjną: *Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherrn zu Sagan* i notę na k. 1r: *Catalogo inscriptus Saganensi ad D.V*.

³⁴ Świadczy o tym pismo, a także występujący w kodeksie ryt *triplex* — najwyższa ranga świąt w diecezji wrocławskiej w XV w.

³⁵ Dalej cyt: LO IV

³⁶ Por. k. 1r: *Iuxta sacrorum canonum decreta precipit mater ecclesia cathedralis ordinem et rubricam ab omnibus ecclesiarum parochialium, rectoribus et ceteris clericis equaliter custodiri et servari et in divinis officiis.*

³⁷ Por. notę na k. 1r: *Canonicorum Regul. Sagani ad D. Virg.*

³⁸ Por. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae*, t. X: *Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty*, Wrocław 1963, s. 476.

³⁹ BUWr I O 54.

⁴⁰ Wskazuje na to zreformowana w 1430 r. liturgia Wielkiego Piątku oraz nota na końcu kodeksu: *Et sic est finis anno incarnationis 1496. Finis adest operis, mercedem posco laboris*, a także dopisana

Rękopis zawiera 183 pergaminowe karty o wymiarach 15,5 x 10 cm. Oprawiony jest w deski obłożone ciemnobrązową skórą, ozdobioną liniowym ornamentem. Zachowały się ślady po jednej klamrze. *Liber Ordinarius* podaje: *ordinarium de tempore* (k. 1v-88v), *ordinarium de sanctis* (k. 88v-165r), *commune sanctorum* (k. 165r-173r), zawierające teksty wspólne: o apostołach, o jednym męczenniku, o wielu męczennikach, o wyznawcy biskupie, o wyznawcy, o wielu wyznawcach, o jednej dziewicy, o wielu dziewicach, o jednej świętej. Dalej (k. 173r-183r) w kodeksie umieszczono przepisy dotyczące sprawowania liturgii godzin i Mszy św.: zapis nutowy melodii oracji, lekcji, ewangelii i *Credo*. W kodeksie występują stopnie świat: *triplex, duplex*.

Kodeks jako celebransa często wymienia biskupa⁴¹. Wykorzystywanie tego kodeksu, zawierającego opis liturgii diecezjalnej, do przygotowania liturgii kanoników regularnych w Żaganiu świadczy o znacznym wpływie liturgii diecezjalnej na liturgię kanoników regularnych.

1.5. *Liber Ordinarius (Consuetudines)*, rękopis BUWr I O 69 (k. 1r-41v)

Kodeks pochodzi z konwentu kanoników regularnych w Żaganiu⁴², z I poł. XV w. Zawiera 150 pergaminowych kart o wymiarach 15 x 10,5 cm. Wśród licznych tekstów prawniczych⁴³, ascetycznych⁴⁴ i homiletycznych⁴⁵, w pierwszej części kodeksu, nazwanej *Consuetudines* (k. 1r-41v), znajdują się także zapisy o treści liturgicznej, poświęcone szczególnie celebracji liturgii godzin⁴⁶

inną ręką na wewnętrznej stronie okładki nota: *Ordo et rubrica horarum canonicarum et Missae Sacrificii cum tono Epistolarum et Ewangeliorum. 1496.*

⁴¹ LO IV, k. 43r: o Mszy św. Wielkiego Czwartku: *Si episcopus celebrat cantatur duplex, tunc etiam „Gloria in excelsis” et „Credo” canitur. Sciendum si episcopus non celebrat tunc „Gloria in excelsis” et „Gloria” non canitur.*

⁴² Por. notę na k. 1r: *Canonicorum Regul. Sagani ad D.V* oraz naklejkę BÜSCHINGA: *Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherrn zu Sagan.*

⁴³ Por. np. k. 42r-66r: *Argumenta iuris canonici et iuris civilis*; k. 66r-68v: *Incipit speculum iudiciale a magistro Guilelmo Durantis*; k. 68v-71r: *Rubrice decretalium*; k. 82r-98v: *Summa de sponsalibus.*

⁴⁴ K. 112r-127v: *Meditationes piae pro singulis diebus hebdomadis Questio. Illud queri consuevit, utrum contritio sola sine confessione peccatum debeat, super quo varie sunt opiniones. Primi dicunt, quod sola contritio cordis non sufficit, si presbiter assit...* (k. 143r-150r).

⁴⁵ Por. notę na k. 127v: *Sequitur de modo predicandi. Nativitatis, Circumcisionis...*; k. 128v: *Communicaturus meis desideratibus hoc, quod modum predicandi ad populos multos per labores donavit altissimus*; k. 129v: *Secuntur nunc paradogmata de sanctis*; k. 142v: *Expliciunt paradogmata composita de arte predicandi.*

⁴⁶ Por. notę na k. 1r: *Invitatorium „Venite exultemus” cantare solus*; k. 8r: *Qualiter se habeant fratres tempore leccionis. Fratres egressi de capitulo*; k. 40r: *Regularibus horis omnes canonici interesse debent.*

1.6. *Liber Ordinarius*, rękopis BUWr I Q 174

Rękopis, nazwany *Rituale Canoniorum regularium*, pochodzi z biblioteki kanoników regularnych we Wrocławiu⁴⁷, z II poł. XV w. (k. 1r-285r)⁴⁸ i XVII w. (k. 286r-330v). Autorem pierwszej, piętnastowiecznej części, jest Franciszek KNOFFEL⁴⁹. Kodeks składa się z 334 pergaminowych i papierowych kart o wymiarach 17,5 x 12 cm. Oprawiony został w XIX w. w okładki tekturowe z płóciennym grzbietem.

Piętnastowieczna część kodeksu zawiera: *proprium de sanctis* (k. 1v-235r), *commune sanctorum* (k. 236r-265r), a w nim teksty wspólne: o apostołach, o wielu męczennikach, o męczenniku biskupie, o wyznawcy biskupie, o wyznawcy, o jednej dziewicy, o wielu dziewicach i o jednej świętej. Zarówno w *proprium*, jak i w *commune sanctorum* liturgia opisana jest bardzo szczegółowo. W dalszej części umieszczono *proprium de s. Maria, Augustinis, Hedwigis* (k. 266-285v).

Siedemnastowieczna część kodeksu jest zbiorem psalmów i hymnów na różne uroczystości, nie ma więc charakteru *Ordinarium*.

1.7. *Liber Ordinarius (Consuetudines)*, rękopis BUWr IV F 201

Kodeks zawiera 48 pergaminowych kart o wymiarach 6,5 x 11 cm, pochodzi z II poł. XV w. z klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu⁵⁰. Oprawiony jest w deski obłożone ciemnobrązową skórą. Księga zawiera opis liturgii sprawowanej w żagańskim klasztorze, jednak treścią i sposobem jej opisywania różni się od kodeksów podobnego typu. Księga ta nie zawiera tradycyjnego opisu liturgii zgodnego z rytmem roku liturgicznego, nie zawiera również szczegółowego opisu liturgii godzin celebrowanej w poszczególne okresy liturgiczne czy święta, bardzo nieliczne są incipity poszczególnych tekstów liturgicznych. Prawie całą uwagę autor kodeksu poświęcił przepisom porządkowym, które należało zachować w liturgii. Znajdujemy więc w tym kodeksie: przepisy o postawie podczas śpiewu matutinum⁵¹, o śpiewie komplety, przepisy o poszczególnych funkcjach w liturgii i w klasztorze⁵², o Mszy św.⁵³, o poświęceniach⁵⁴, o śpiewie kolekty, lekcji i ewangelii w czasie Mszy św.⁵⁵

⁴⁷ Por. notę proveniencyjną: *Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherrn zu Breslau*.

⁴⁸ Por. notę na k. 265r: *Explicit commune sanctorum feria IIII in IIIIor temporibus cinerum. Anno domini Millesimo CCCC quinquagesimo septimo*.

⁴⁹ Por. notę na k. 235r: *Iste liber est monasterii Beate Marie Virginis in Arena Wratislavie, quem procuravit Franciscus Knoffel de pecunia communitatis anno (14) L octavo*.

⁵⁰ Por. notę na k. 1r: *Incipit libri consuetudinum in monasterio Saganensi observatarum* i notę proveniencyjną: *Aus der Bibliothek der Augustiner Chorherrn zu Sagan*.

⁵¹ K. 1r: *Qualiter fratres surgant ad Matutinum*; k. 19v: *de vigiliis mortuorum*; k. 23r: *de completorio*.

⁵² Por. k. 26r: *de officio superioris*; k. 26v: *de officio cantoris et succentoris*; k. 27r: *de officio custodis*; k. 43r: *de missae abbatialibus*.

⁵³ K. 7r: *de missa Beate Marie Virginis quotidiana*; k. 11r: *de summa missa*; k. 14v: *de statione ad missam*; k. 23v: *de missa pro defunctis conventualis*; k. 24v: *de missa Beate Mariae Virginis sabbato*.

⁵⁴ K. 37r-40v.

⁵⁵ K. 43v.

1.8. *Liber Ordinarius (Liber Consuetudines)*, rękopis BUWr I Q 131 (k. 100r-113r)

W zachowanym w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu klocku oznaczonym sygnaturą I Q 131, wśród różnych tekstów⁵⁶, znajduje się również na kartach 100r-113r opis liturgii sprawowanej przez kanoników regularnych w Żaganiu⁵⁷

Cała księga zawiera 276 kart o wymiarach 21,5 x 15 cm, a została napisana w II poł. XV w. i I poł. XVI w. Większość zachowanych kodeksów liturgicznych kanoników regularnych pochodzi z opactwa w Żaganiu i podporządkowanej opactwu prepozytury w Zielonej Górze, mniej z Wrocławia, jednak opactwa te do XV w. łączyła wspólna przynależność do kongregacji arrowezyjskiej, a więc zachowane zostały wspólne zwyczaje, również liturgiczne.

Wśród tych liturgicznych kodeksów zauważamy obecność ksiąg zawierających liturgię zakonną, ale również diecezjalną: wrocławską⁵⁸ i miśnieńską⁵⁹ Świadczy to o wzajemnej wymianie kodeksów liturgicznych, o wpływie różnych ośrodków kościelnych na liturgię śląskich kanoników regularnych.

2. Niedziela Palmowa

2.1. Nieszpory i kompleta

W pierwszych nieszporach Niedzieli Palmowej kapłan-hebdomadariusz śpiewał *Deus in adiutorium*, kantor zaś wykonywał antyfony do psalmów i psalmy. Jako kapitulium czytano *Venite percutiamus*. Responsorium *Circumderunt me* śpiewał kantor wraz z sukcentorem, następnie wykonywano hymn *Vexila*. Antyfonę *Pater iuste* do *Magnificat* intonował opat, a nieszpory kończono oracją *Omnipotens sempiterna Deus*⁶⁰ Po komplecie nie śpiewano antyfony maryjnej, nie śpiewano też wigilii za zmarłych⁶¹.

⁵⁶ Księga zawiera: *Tractatus optimus de statu monachorum et canonicorum regularium* (k. 1r-7v); *Bulla sacri concilii Basiliensis* (k. 8r-67v); *Prologus regule sancti Benedicti abbatis* (k. 70r-99r); *Forma excommunicationis in die palmarum* (k. 99v); *Liber consuetudines* (k. 100r-113r); *Tractatus de stabilitate monachorum* (k. 113v-120v); *Prologus in regulam (secundam) et vitam fratrum minorum* (k. 121r-123v); *Interrogatoria in reformationibus monasteriorum* (k. 123v); *Catalogus omnium ordinum* (k. 127v-128v); *S. Hieronymus, Regula monachorum* (k. 129r-144r); THOMAS A KEMPIS, *De imitatione Christi* (k. 144v-152v); *Tractatus de spiritualis edificii integritate et vita regia* (k. 153r-172v); *Tractatus contra proprietarios* (k. 172v-176v). Dalej kodeks zawiera na kartach 177r-276v liczne kazania do zakonników, w tym mowy Ludolfa, opata konwentu w Żaganiu (zm. 1422 r.), i Marcina Rinkinberga, opata żagańskiego, z lat 1468–1489.

⁵⁷ Por. notę na k. 100r: *Incipit prohemium libri consuetudinum, ceremoniarum et ordinacionum canonicorum sub regula beati Augustini vivencium*.

⁵⁸ Por. BUWr I O 55: *Liber Ordinarius*; I F 348: *Missale Wratislaviense*; BKWr 140: *Missale Wratislaviense*.

⁵⁹ BUWr I F 448: *Breviarum Misnense. Pars hiemalis*.

⁶⁰ LO I, k. 46v; LO II, k. 83r. Podobnie LO III, k. 22r.

⁶¹ LO I, k. 49r: *In hac die vigilie mortuorum intermittuntur*. Podobnie: LO II, k. 86r; LO III, k. 22r.

2.2. Matutinum, pryma, poranna Msza św. i tercja

W Niedzielę Palmową kanonicy regularni w matutinum śpiewali inwitorium *Ipsi vero*, czytali ewangelię *Cum apropinquasset*, w laudesach śpiewali antyfonę *Domine Deus auxiliator*, czytali kapitulum *Fratres hoc sentite*, antyfonę *Turba multa* do *Benedictus* i orację *Omnipotens sempiterne Deus*⁶².

W czasie prymy kanonicy regularni śpiewali antyfonę *Pueri hebreorum tol-lentes*⁶³. Po prymie w konwencie celebrowano poranną Mszę św. *Domine ne in lon-ge*, podczas której nie śpiewano traktusu i nie czytano Pasji, lecz ewangelię *Cum apropinquasset*.

Podczas tercji śpiewano antyfonę *Pueri hebreorum vestimenta*, natomiast jako kapitulum czytano *Christus humiliavit*⁶⁴

2.3. Poświęcenie palm i procesja z palmami

Po tercji⁶⁵ opat ubrany w świąteczną kapę, z pastorałem w ręku, diakon ubrany w dalmatykę, niosący mszał, subdiakon w tunicelli, niosący Ewangeliarz, oraz inni posługujący ubrani w alby, poprzedzeni przez dwóch braci niosących świece, w procesji zbliżali się do ołtarza. Opat, stojąc przy prawym rogu ołtarza, zwrócony twarzą do niego rozpoczynał obrzęd poświęcenia palm⁶⁶. Palmy były przygotowane przed stopniami ołtarza. Opat modlił się: *Oremus, Deus, quem diligere et amare*, następnie subdiakon czytał lekcję *In diebus illis*. Po czytaniu kantor intonował antyfonę *Collegerunt pontifices* i werset *Unus autem*⁶⁷. Po powtórzeniu antyfony diakon prosił opata o błogosławieństwo, następnie okadzał Ewangeliarz i śpiewał ewangelię *Cum apropinquasset*⁶⁸. Po zakończeniu ewangelii opat zwracał się w stronę uczestniczących w liturgii⁶⁹ i modlił się: *Adiutorium nostrum, Dominus vobiscum, Oremus* i odmawiał orację *Deus cuius filius*, następnie kropił palmy wodą święconą, okadzał je i przy śpiewie *Asperges me* kropił wodą święconą wszystkich uczestników litur-gii, po czym odmawiał orację *Presta nobis quesumus Domine*⁷⁰

⁶² LO I, k. 47r; LO II, k. 83v; LO III, k. 22v.

⁶³ LO I, k. 47r; LO II, k. 83v.

⁶⁴ LO I, k. 47r; LO II, k. 83v.

⁶⁵ Pochodzący z I poł. XV w. kodeks z Żagania przewiduje po zakończeniu tercji kazanie, zaś po kazaniu — poświęcenie palm, LO II, k. 83v: *Et finito sermone dominus abbas...*

⁶⁶ W konwencie kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu w obrzędzie poświęcenia palm uczestniczyli kanonicy kapituły katedralnej, a zapewne i wierni parafii katedralnej, por. AAWr IIIa 13a: *Modus agendi in ecclesia Wratislaviensi et quod est de officio sacristanorum*, k. 3r i 119v; F. SCHUBERT, *Der Breslauer Domgottesdienst im ausgehenden Mittelalter*, ThG 18 (1926), s. 228; K. DOLA, *Liturgia Wielkiego Tygodnia w katedrze wrocławskiej w XV wieku*, RTSO 7 (1979), s. 189.

⁶⁷ LO k. 47r-47v; LO II, k. 83v-84r.

⁶⁸ LO II, k. 84r.

⁶⁹ LO I, k. 47v: *vertat se dominus abbas intra chorum*; LO II, k. 84r: *Quo finito dominus abbas vertat se ad populum*.

⁷⁰ LO I, k. 48r; LO II, k. 84r-84v.

Następnie śpiewano antyfony *Pueri hebreorum tollentes* i *Pueri hebreorum vestimenta*, w tym czasie zakrystian rozdawał palmy kanonikom w obydwu chórach i rozpoczynała się procesja. W procesji, w której uczestniczyli: opat ubrany w świąteczną kapę, diakon w dalmatyce, subdiakon w tunicelli, służba ołtarza ubrana w alby, niosąca dwie świece, Krzyż i kadzidło oraz pozostali mnisi, niesiono odsłonięty Krzyż i chorągwie. Po zakończeniu śpiewu antyfon *Pueri hebreorum tollentes* i *Pueri hebreorum vestimenta* intonowano antyfonę *Gloria laus* i wersety *Israel, Cui puerile, Gloria laus*. W trakcie procesji miała miejsce stacja, w czasie której adorowano Krzyż. Opat i przeor podnosili w górę odsłonięty Krzyż, tak by wszyscy mogli go zobaczyć, w tym czasie rozpoczynano śpiew antyfony *Vexilla regis*, a wszyscy obecni, trzykrotnie przyklękając, adorowali go⁷¹ Następnie głoszone kazanie dla ludu, a po jego zakończeniu opat intonował werset *O Crux ave*, w tym czasie wszyscy klękali przed Krzyżem. Po zakończeniu śpiewu opat, klęcząc, wiązką gałązek palmowych trzykrotnie uderzał w Krzyż, w tym czasie śpiewano *Scriptum est enim percutiam pastorem et dispergentur oves gregis*. Po tym obrzędzie opat odmawiał orację *Omnipotens sempiterna Deus*⁷². Zbliżając się do kościoła śpiewano antyfonę *Ingrediente Domino* i w trakcie tego śpiewu zakonnicy powracali do chóru⁷³.

2.4. Msza święta

Po zakończeniu procesji rozpoczynała się główna Msza św., śpiewana według formularza *Domine ne longe*. W czasie tej Mszy św. graduał *Tenuisti manum* i traktus *Deus, Deus meus*⁷⁴ uroczyście śpiewały obydwie chóry. Przed Pasją śpiewano *Dominus vobiscum*, opuszczano *Gloria tibi Domine*, odmawiano *Credo*, śpiewano prefację *Qui salutem humani generis*, a na zakończenie — *Benedicamus Domino*⁷⁵

2.5. Seksta, nieszpory

W czasie seksty śpiewano antyfonę *Mittens hec mulier*, czytano kapitulum *Propter quod*, w nonie śpiewano antyfonę *Volpes* i czytano kapitulum *Habentes pontificem*⁷⁶.

W drugich nieszporach śpiewano antyfony i psalmy z dnia, kapitulum *In nomine Domini*, a jako responsorium śpiewano *Circumdederunt* lub *Ingressus Pilatus*⁷⁷

⁷¹ LO IV, k. 39r-39v, zawiera szerszy opis adoracji Krzyża, mówi o podwyższonym miejscu, na którym umieszczano Krzyż, o udziale w liturgii uczniów przyklasztornej szkoły.

⁷² Por. J. LEWAŃSKI, *Dramat i dramatyzacje liturgiczne w średniowieczu polskim*, MMAe 1 (1965), s. 116–119; TENŻE, *Liturgiczne łacińskie dramatyzacje Wielkiego Tygodnia XI–XVI w.*, Lublin 1999, s. 150–152, 157–161.

⁷³ LO I, k. 48r-48v; LO II, k. 85r-85v. LO IV, k. 38v-39r podaje bogatszy opis procesji, dwie możliwe wersje obrzędu: procesja wokół kościoła lub procesja do innego kościoła.

⁷⁴ Tekst i zapis melodii zob. BUWr I F 387; por. J. PIKULIK, *Polskie graduały średniowieczne*, Warszawa 2001, s. 96.

⁷⁵ LO II, k. 86r: *In fine dicitur Benedicamus sicut in duplici festo*.

⁷⁶ LO I, k. 49r; LO II, k. 86r; LO IV, k. 40v-41r.

⁷⁷ LO I, k. 49r; LO II, k. 86r; LO IV, k. 41r.

3. Poniedziałek Wielkiego Tygodnia

W matutinum poniedziałku Wielkiego Tygodnia kanonicy regularni śpiewali inwitorium *Ubi temptaverunt me*.

W laudesach śpiewano antyfonę *Faciem mea*, psalmy z dnia, kapitulum *Dixit Isayas*, antyfonę *Non habetis* do *Benedictus* i kolektę *Da quesumus omnipotens Deus*. W godzinach mniejszych śpiewano antyfony, psalmy, kapitula, responsoria i werse-ty z dnia.

W nieszporach czytano kapitulum *Deus, Deus auxiliator* i responsorium *Circumdederunt*⁷⁸.

4. Wtorek Wielkiego Tygodnia

W matutinum jako inwitorium śpiewano *Quadragesima annis* oraz responsoria: *Insurrexerint in me, Viri impii* i *Noli*.

W trakcie laudesów śpiewano antyfonę *Vide Domine*, psalmy z dnia, kapitulum *Dixit Yeremias*, jako antyfonę do *Benedictus* śpiewano *Nemo tollet*, odmawiano ora-cję *Omnipotens sempiterna Deus*, a nad ludem — orację *Tua nos*.

W nieszporach czytano kapitulum *Tu autem Domine sabaoth* i śpiewano respon-sorium *Ingressus Pilatus*⁷⁹

5. Środa Wielkiego Tygodnia

W matutinum w środę Wielkiego Tygodnia jako inwitorium śpiewano *Quibus iuravi* oraz responsoria: *Dixerunt impii, Conclusit* i *Dominus mecum est*.

W laudesach natomiast śpiewano antyfony do psalmów: *Libera me, Contume-lias, Ipsi vero in vanum, Omnes inimici mei, Alliga domine*, czytano kapitulum *Dixit Isaias*, do *Benedictus* śpiewano antyfonę *Consilium fecerunt*, odmawiano kolektę *Presta quesumus omnipotens Deus* i nad ludem *Respice quesumus Domine*⁸⁰.

Na rozpoczęcie Mszy św. w środę Wielkiego Tygodnia wszyscy uczestnicy liturgii przyklękali. W czasie Mszy św. traktus *Domine, exaudi orationem* śpiewany był na przemian przez obydwie chóry, a Pasję czytał diakon ubrany tylko w albę⁸¹.

Przed nieszporami w kościele zdejmowano zasłonę wiszącą w prezbiterium przed ołtarzem od piątej niedzieli Wielkiego Postu⁸². Na nieszpory wzywał kanoników

⁷⁸ LO I, k. 49r-49v; LO II, k. 86r-86v.

⁷⁹ LO I, k. 49v; LO II, k. 87r.

⁸⁰ LO I, k. 49v; LO II, k. 87r.

⁸¹ LO I, k. 49v; LO II, k. 87r: *Deinde legitur Passio in sola alba*.

⁸² LO I, k. 50r: *Cortina que in chorum et altare pendebat deponitur*; LO II, k. 87r: *Cortina ante al-tare deponitur*.

uroczysty dzwon. W nieszpórach antyfony i psalmy śpiewało dwóch braci, czytano kapitulum *Vere*, responsorium *Circumdederunt me*, hymn *Vexilla*, werset *Eripe me Domine*. Antyfonę do *Magnificat* intonował opat, on też w jego trakcie okadzał ołtarz. W nieszpórach nie odmawiano preces ani sufragiów, nie padano na twarz, natomiast orację *Respice quesumus Domine* śpiewano od pulpitu⁸³

Od nieszpórów Wielkiej Środy aż do poniedziałku po oktawie wielkanocnej kanonicy regularni nie dokonywali w liturgii komemoracji świętych, nie odmawiali oficjum o Matce Bożej, ani wigilii za zmarłych⁸⁴.

Kompletę w środę Wielkiego Tygodnia celebrowano bez padania na twarz.

6. Wielki Czwartek

6.1. Matutinum

W Wielki Czwartek, w Wielki Piątek i w Wielką Sobotę nie śpiewano *Domine labia mea*, *Deus in adiutorium*, inwitorium ani hymnu⁸⁵. Kanonicy podczas liturgii nie padali na twarz, nie odmawiali preces ani psalmu *Miserere*⁸⁶.

W Wielki Czwartek przed matutinum kanoników wzywały do chóru dzwony, podobnie jak w święto *semiduplex*. Przy ołtarzu zapalano 13 świec i w trakcie liturgii, po każdym czytaniu lub responsorium, gaszono jedną z nich⁸⁷. Liturgię rozpoczynano odmówieniem *Pater noster* i *Credo*, następnie, na znak przeora, kantor intonował antyfonę *Zelus domus tuae* i psalm *Salvum me fac*. Psalmy kończono bez doksologii. Po psalmach, na znak przeora, rozpoczynano czytanie pierwszej lekcji, bez *Jube Domine* i *Tu autem*, po zakończeniu czytania śpiewano responsorium.

W drugim nokturnie czytano pisma ŚW. AUGUSTYNA, w trzecim — ewangelię *Ante diem festum Pasche*.

Bezpośrednio po zakończeniu dziewiątego czytania nie śpiewano wersetu ani responsorium, lecz od razu rozpoczynano laudesy⁸⁸.

6.2. Laudesy

W laudesach Wielkiego Czwartku u kanoników regularnych śpiewano antyfony: *Iustificeris*, *Dominus tamquam*, *Contremuit*, *Exhortatus*, *Oblatus*, nie czytano kapitulum, nie śpiewano hymnu ani wersetu. Po zakończeniu psalmów i antyfon kantor rozpoczynał śpiew antyfony *Traditor* do *Benedictus*, a po *Benedictus* i powtórzeniu

⁸³ LO I, k. 50r: *Collecta „Respice quesumus Domine” dicitur ad pulpitem*. Podobnie: LO II, k. 87v.

⁸⁴ LO I, k. 50r; LO II, k. 87v.

⁸⁵ LO I, k. 50v; LO II, k. 87v-88r; LO IV, k. 41r.

⁸⁶ LO I, k. 51v; LO II, k. 89v.

⁸⁷ LO I, k. 50r-50v: *Feria quarta in cena Domini. Ad matutinum sicut in festo semiduplici signa pulsantur, et XIII luminaria accenduntur, et post singulas lectiones seu responsoria una candela extinguatur.*

⁸⁸ LO I, k. 50v-51r; LO II, k. 88r-88v.

antyfony dwaj bracia (lub uczniowie szkoły przyklasztornej)⁸⁹, stojąc przed stopniami głównego ołtarza, śpiewali *Kirie eleison*. Śpiew *Kirie eleison* powtarzał chór, po czym dwaj inni zakonnicy śpiewali *Domine miserere*, a chór śpiewał *Christus Dominus, Kirie eleison*. Następnie *Kirie eleison* powtarzał chór, po czym dwaj inni zakonnicy śpiewali *Domine miserere*, a chór powtarzał *Christus Dominus*. Kolejno bracia stojący u stopni ołtarza śpiewali werset *Qui expansis*, chór — *Christe eleison*, zaś bracia przed stopniami ołtarza — *Qui prophetice*, po czym, znów na przemian, śpiewano: chór *Christe eleison*, bracia przed ołtarzem *Kirie eleison*, chór *Kirie eleison* i bracia u stopni ołtarza *Kirie eleison*, kantor stojąc intonował werset *Jesu Christe*. Kolejno dwaj bracia⁹⁰ stojący w chórze⁹¹ śpiewali *Domine miserere*, chór *Christus Dominus*, bracia przed stopniami ołtarza *Mortem autem crucis*. Podczas tego śpiewu bracia padali krzyżem, po czym odmawiali *Pater noster*, psalm *Miserere* i orację *Respice quesumus Domine*, bez *Dominus vobiscum*, bez *Oremus* i bez konkluzji. Po oracji i odmówieniu *Pater noster* wszyscy powstawali, opuszczano *Benedicamus*.

6.3. Godziny mniejsze

W prymie nie śpiewano *Deus in adiutorium*, ani hymnu, lecz od razu śpiewano antyfonę *Iustificeris* i psalmy: *Deus in nomine, Beati immaculati, Retribue, Quicumque*, następnie responsorium *In monte Oliveti*, z wersetami a po ich zakończeniu powtarzano responsorium i śpiewano antyfonę *Christus factus est* i orację *Respice quesumus Domine*⁹².

Podobnie śpiewano pozostałe godziny mniejsze. W tercji wykonywano psalm *Legem pone*, responsorium *Tristis est anima*, werset *Exurge Domine*, antyfonę *Christus factus est* i orację *Respice quesumus Domine*⁹³. W sekście śpiewano antyfonę *Contritum est*, responsorium *Ecce vidimus*, werset *Deus meus eripe me*, zaś w nonie — antyfonę *Oblatus est*, responsorium *Unus ex discipulis*, werset *Dederunt in escam meam* i orację jak w poprzednich godzinach⁹⁴.

Po tercji opat wrocławskiego konwentu uczestniczył w katedrze w obrzędzie pojednania z Kościołem publicznych pokutników⁹⁵.

6.4. Msza święta

W Wielki Czwartek w konwencie kanoników regularnych w Żaganiu należało celebrować Mszę św. jak w święto rangi *duplex*; nie celebrowano w tym dniu we

⁸⁹ LO II, k. 88v: *scholares*.

⁹⁰ LO I, k. 51r wymienia dwóch diakonów, dwóch subdiakonów lub dwóch braci juniorów.

⁹¹ LO II, k. 88v poleca wykonać ten śpiew chłopcom stojącym przed ołtarzem św. Bartłomieja: *Et alii pueri existens ante altare Bartholomei*.

⁹² LO I, k. 51v-52r.

⁹³ LO I, k. 52r.

⁹⁴ LO I, k. 52r-52v; LO II, k. 90r-90v.

⁹⁵ LO IV, k. 43r; szerzej o tym obrzędzie celebrowanym w katedrze wrocławskiej zob. K. DOLA, *Liturgia Wielkiego Tygodnia*, s. 195–196.

wspólnocie innej Mszy św.⁹⁶ Przed rozpoczęciem mszy dzwoniło, wzywając braci do chóru, po czym dzwony milkły aż do mszy wielkosobotnej. W tym czasie zamiast dzwonów posługiwano się kołatkami.

W czasie Mszy św. jako introit śpiewano *Nos autem*, werset *Misereatur*, *Kirie eleison* „*Fons bonitatis*”, nie śpiewano *Gloria in excelsis Deo*, śpiewano tylko jedną orację *Deus a quo et Iudas*, czytano lekcję *Convenientibus*, śpiewano graduał *Christus factus est* i ewangelię *Ante diem festum*. Do śpiewu ewangelii niesiono kadzidło i świece. Jako ofertorium wykonywano *Dextera Domini*, a jako sekretę — *Ipse tibi quesumus*, prefację o Św. Krzyżu *Qui salutem humani generis*⁹⁷, odmawiano własne *Communicantes*, *Hanc igitur* i *Qui pridie*. Śpiewano *Agnus Dei*, nie przekazywano sobie znaku pokoju. W Wielki Czwartek wszyscy kanonicy, zarówno kapłani, jak i pozostali bracia przystępowali do Komunii św.⁹⁸ Podczas tej Mszy św. należało konsekrować odpowiednią ilość komunikantów, by wystarczyło do Komunii braci i innych uczestników liturgii w ten dzień i w Wielki Piątek⁹⁹

Po Komunii świętej rozpoczynano nieszpory.

6.5. Nieszpory

Kanonicy śpiewali nieszpory w łączności ze Mszą św. Po zakończeniu Komunii św., opuszczając *Pater noster* i *Deus in adiutorium*, śpiewano kolejno z nieszporów: antyfonę *Calicem salutaris*, psalm *Credidi*, antyfonę *Cum hiis qui*, psalm *Ad Dominum*, antyfonę *Ab hominibus*, psalm *Eripe me Domine*, antyfonę *Custodi me*, psalm *Domine clamavi*, antyfonę *Considerabam* i psalm *Voce mea*. Po zakończeniu psalmu i powtórzeniu antyfony opat, stojąc przy prawym rogu ołtarza, intonował antyfonę *Cenantibus autem* do *Magnificat*. Po zakończeniu kantyku i powtórzeniu antyfony celebrans, zwrócony w stronę ludu, kończył liturgię śpiewając *Dominus vobiscum*, zaś diakon — *Benedicamus Domino*¹⁰⁰

6.6. Obmycie ołtarzy

Po nieszporach i krótkiej przerwie kanonicy uczestniczyli w ceremonii obmycia ołtarzy. Zakrystian zdejmował z ołtarzy obrusy, zaś opat w otoczeniu diakona i subdiakona, wraz z braćmi niosącymi wino i wodę, w procesji zbliżali się najpierw do głównego ołtarza. W czasie tej procesji śpiewano responsorium *Circumdederunt me* z werselem. Na początku opat obmywał winem ołtarz główny, a w tym czasie śpiewano responsorium *In monte Oliveti* z werselem i oracją *Respice quesumus Domine*¹⁰¹.

⁹⁶ LO I, k. 52r: *Nullum privatim in hac die cantari promittitur.*

⁹⁷ LO IV, k. 43r.

⁹⁸ LO I, k. 52r: *Omnes enim fratres, tam sacerdotes quam alii canonici ad communionem accedunt, quod ipso die Dominus noster Iesus Christus discipulis suis corporis et sanguinis sacramentum distribuit.*

⁹⁹ LO I, k. 53r.

¹⁰⁰ LO I, k. 53v.

¹⁰¹ LO I, k. 53v-54r; LO IV, k. 43v.

Po obmyciu głównego ołtarza procesja kierowała się do ołtarzy bocznych i tam postępowano podobnie jak przy ołtarzu głównym.

Ołtarze pozostawały obnażone do Wigilii Paschy.

6.7. *Mandatum* ubogich

Kolejnym wielkoczwartkowym obrzędem u kanoników regularnych było *mandatum* — obmywanie nóg ubogim, wybranym wcześniej przez klasztornego jałmużnika. Opat zbliżał się do każdego z biednych, obmywał mu ręce i nogi, wycierał je i całował. Zgodnie z powszechnym zwyczajem, ubodzy uczestniczący w obrzędzie otrzymywali dary¹⁰². W Wielki Czwartek kanonicy rozdawali również chleby chłopcom — uczniom przyklasztornej szkoły¹⁰³

6.8. Posiłek

W odpowiedniej porze, po zakończeniu *mandatum*, kołatka¹⁰⁴ wzywała kanoników do refektarza na posiłek¹⁰⁵. Podczas czytania w trakcie posiłku nie mówiono *Jube Domine, Tu autem Domine* ani *Benedicite*.

6.9. Śpiew ewangelii

Po posiłku kolejny raz odzywała się kołatka, wzywając kanoników do kościoła. Bracia gromadzili się przed głównym ołtarzem, zaś diakon ubrany w dalmatykę i stulę, dwaj bracia niosący świece oraz posługujący niosący kadzidło przygotowywali się do czytania ewangelii. Diakon przyjmował błogosławieństwo od opata, stawał przy pulpicie, okadzał Ewangeliarz i rozpoczynał śpiew ewangelii *Ante diem festum*.

6.10. *Mandatum* kanoników

Po zakończeniu ewangelii opat wraz z konwentem odmawiał *Confiteor*, następnie opat i przeor ubierali się w komże, przepasywali się ręcznikiem i przygotowywali się do *mandatum* zakonników. Kantor intonował antyfonę *Mandatum novum*, śpiew podejmował cały konwent, a w tym czasie opat obmywał nogi przeorowi, następnie braciom w swoim, pierwszym chórze, zaś przeor w drugim chórze¹⁰⁶. Na koniec przeor obmywał nogi opatowi. Następnie opat w pierwszym chórze i przeor w drugim,

¹⁰² LO I, k. 54r: *Dominus abbas et ceteri fratres in claustrum veniunt, et pauperibus ab elemosinario ibidem paratis, sicut mos est, cantantes antiphonas de mandato, pedes et manus abluunt et eorum manus et pedes osculantes, singulos donarios singulis distribuunt.*

¹⁰³ LO IV, k. 44r: *et oblate pueris distribuuntur.*

¹⁰⁴ LO I, k. 54r: *In hac die campana in refectorio pendentes non audiatur usque post vespas in vigilia Pasche.*

¹⁰⁵ LO I, k. 54r: *facto signo ad tabula in refectorio conveniunt ad prandium vel ad collacionem; LO IV, k. 44r: comeditur et bibitur.*

¹⁰⁶ LO I, k. 54r: *incipit dominus abbas, domini priori, deinde in suo choro abluere pedes singulorum, et dominus prior in suo.*

podchodząc do każdego z braci, obmywali wszystkim braciom ręce¹⁰⁷. Po zakończeniu obmywania nóg i rąk bracia, stojąc, zwróćni w stronę ołtarza, śpiewali responsum *Accesit*, następnie opat wraz z przeorem, stojąc u stopni prezbiterium, śpiewali antyfonę *Ecce quam bonum* i werset *Sicut unigenitum*, po czym wykonywano: *Kirie eleison, Christe eleison, Pater noster, Et ne nos inducas* i wersety: *Suscepimus, Tu mandasti mandata tua, Tu lavasti pedes discipulis tuis, Exurge Domine adiuva nos* oraz orację *Adesto Domine*¹⁰⁸

Po oracji diakon, stojąc obok opata lub na stopniach prezbiterium, czytał homilię *Amen, amen dico vobis, non est servus maior domino suo* aż do słów *Surgite eamus*. Wtedy bracia powstawali i w procesji, ze świecami, udawali się do refektarza, gdzie diakon kończył czytanie homilii. W czasie, gdy diakon kontynuował czytanie, kanonicy wypijali puchar miłości¹⁰⁹. Po zakończeniu czytania, na znak opata, bracia udawali się do kościoła na kompletę¹¹⁰.

6.11. Kompletą

Kompletę rozpoczynano odmówieniem *Pater noster*, po czym śpiewano antyfonę *Christus factus est*, psalmy: *Cum invocarem, In te Domine speravi, Ecce nunc, Nunc dimittis* bez *Gloria Patri*, powtarzano antyfonę i śpiewano orację *Respice*¹¹¹. W komplecie nie czytano kapitulum i nie śpiewano antyfony maryjnej *Salve Regina*¹¹².

Po zakończeniu liturgii bracia, pokropieni wodą święconą przez opata, udawali się do dormitorium. Zakrystian przygotowywał kościół do liturgii Wielkiego Piątku: przygotowywał Krzyż, który następnego dnia miał być adorowany, oraz dywan¹¹³

7. Wielki Piątek

7.1. Matutinum

W dzień Wielkiego Piątku kanonicy regularni uczestniczyli w matutinum boso¹¹⁴. Rozpoczynali liturgię od odmówienia, klęcząc, *Pater noster* i *Credo*. Po zakończeniu *Credo*, na znak przeora, rozpoczynano śpiew antyfony *Astiterunt reges*, z pozostałymi psalmami i antyfonami. W pierwszym nokturnie śpiewano lamentację *Aleph. Ego vir videns*. W drugim nokturnie czytano pisma ŚW. AUGUSTYNA, zaś w trzecim — ewangelię *Tunc milites praesidis*¹¹⁵

¹⁰⁷ LO I, k. 55r.

¹⁰⁸ LO I, k. 55r.

¹⁰⁹ LO I, k. 55v: *poculo caritatis reficiantur*.

¹¹⁰ LO I, k. 55v.

¹¹¹ LO I, k. 56v; LO IV, k. 44v.

¹¹² LO I, k. 56r: „*Salve Regina*” *non dicitur*.

¹¹³ LO I, k. 56r.

¹¹⁴ LO I, k. 56r: *Qui nudis pedibus ad ecclesiam euntes*.

¹¹⁵ LO I, k. 56r; LO II, k. 95v-96r; LO IV, k. 44v.

7.2. Laudesy

W laudesach śpiewano antyfonę *Proprio filio suo*, do *Benedictus* śpiewano *Posuerunt super caput eius*. Po zakończeniu *Benedictus* i powtórzeniu antyfony śpiewano *Kirie eleison* i dalszy ciąg jak w laudesach Wielkiego Czwartku¹¹⁶, z werselem *Jesu Christe*. W Wielki Piątek i w Wielką Sobotę *Pater noster*, *Miserere mei Deus* i kolektę *Respice quesumus Domine* bracia odmawiali klęcząc.

7.3. Godziny mniejsze

W prymie śpiewano antyfonę *Proprio filio suo*, psalm *Iudica me Domine*, responsorium *Omnes amici*, werselem *Diviserunt*. Werselem *Christus factus est*, *Pater noster* i orację *Respice quesumus Domine* odmawiano klęcząc. Podobnie celebrowano pozostałe godziny mniejsze: tercję, sekstę i nonę, śpiewając antyfony z laudesów, wersety podobnie jak w drugim nokturnie, a w nonie werselem *Dederunt in escam meam fel*¹¹⁷

7.4. Kapituła

Po zakończeniu nony kanonicy gromadzili się na kapitule¹¹⁸. W Wielki Piątek, w czasie kapituły, mnisi przyjmowali dyscyplinę. Na początku przeor biczował opata, następnie opat biczował wszystkich braci, poczynając od przeora, kolejno wszystkich kanoników w lewym chórze, następnie braci w prawym chórze i braci konwersów¹¹⁹

Przerwę w liturgii, jaka następowała po kapitule, zakonnicy wykorzystywali na ogrzanie się w klasztorze, zakrystian zaś w tym czasie nakrywał główny ołtarz obrusem i zapalał dwa światła obok ołtarza¹²⁰.

7.5. Liturgia słowa

Następnie opat ubrany w albę, stułę, manipularz i kapę, z pastorałem w ręku, wraz z posługującymi ubranymi w alby, w procesji zbliżali się do ołtarza. Celebrans nie odmawiał *Confiteor*, lecz rozpoczynał liturgię od *Oremus* i odmówienia oracji *Deus a quo et Judas*. Po zakończeniu oracji i odpowiedzi wspólnoty *Amen*, diakon, stojąc w miejscu, z którego zwykle czytano lekcje, rozpoczynał czytanie prorocstwa *In tribulacione*. Po tym czytaniu śpiewano traktus *Domine audivi*, następnie opat

¹¹⁶ LO I, k. 56v: *Cetera ut in precedenti nocte peraguntur*; LO II, k. 95v-96r: *Modus hic cantandi servetur ut supra in cena domini notandum*.

¹¹⁷ LO I, k. 56v. Więcej szczegółów o liturgii godzin mniejszych podaje LO II, k. 96r: W tercji śpiewano responsorium *Velum templi* i werselem *Insurrexerunt in me*, w sekście: antyfonę *Ait latro*, responsorium *Vinea mea*, werselem *Ab insurgentibus in me*, w nonie: antyfonę *Memento mei*, responsorium *Tamquam ad latronem* i werselem *Dederunt in escam meam fel*.

¹¹⁸ LO II, k. 96r: *Post dictas horas celebrato capitulo*.

¹¹⁹ POBÓG-LENARTOWICZ, *Kanonicy regularni*, s. 123.

¹²⁰ LO I, k. 56v: *sacrista altaris summum superficiem nudis cooperiat pallis, et ab uno ministrorum duo luminaria accenduntur circa altare*.

wzywał do modlitwy *Oremus* i śpiewał orację *Deus, qui peccata vestris*, a po jej zakończeniu diakon rozpoczynał, bez tytułu, kolejną lekcję *Dixit Dominus ad Moysen*. Po czytaniu śpiewano traktus *Eripe me Domine*, a następnie, bez tytułu i bez *Dominus vobiscum*, czytano Pasję *Egressus est Iesus*¹²¹. Przed rozpoczęciem Pasji czytający zdejmował obuwie. Po zakończeniu Pasji głoszone kazanie dla ludu¹²².

7.6. Modlitwy wstawiennicze

Po zakończeniu liturgii słowa celebrans rozpoczynał modlitwy wstawiennicze w intencji różnych stanów Kościoła¹²³. Tradycyjnie modlono się w intencjach: papieża, biskupa, wszystkich chrześcijan, katechumenów, heretyków, Żydów i pogan¹²⁴. W czasie tych uroczystych modlitw opat najpierw wzywał do modlitwy w określonej intencji: *Oremus dilectissimi* i śpiewał orację. Na wezwania diakona *Flectamus genua* przyklękano i trwano w modlitewnej ciszy, zaś po kolejnym wezwaniu diakona, *Levate*, powstawano. Po zakończeniu pierwszej modlitwy nie odpowiadano *Amen*¹²⁵. Na zakończenie kolejnych modlitw wierni odpowiadali *Amen*. Ten porządek zachowywano w trakcie wszystkich modlitw, z wyjątkiem modlitwy w intencji Żydów, kiedy to diakon nie śpiewał *Flectamus genua*, nie przyklękano i nie śpiewano *Amen*¹²⁶.

7.7. Adoracja Krzyża

Po zakończeniu ostatniej modlitwy zakrystian przygotowywał kościół do obrzędu adoracji Krzyża: przed głównym ołtarzem rozkładał dywan, a za ołtarzem zasłonięty ornatem Krzyż. Do liturgii przygotowywał się również opat i inni posługujący, wśród nich kantor i sukcentor, lub dwaj prezbiterzy, ubierając się w alby, oraz dwaj inni kapłani ubrani w alby, stuły i manipularze.

W odpowiedniej porze procesja z opatem i pozostałymi sługami ołtarza zbliżała się do ołtarza. Opat zajmował miejsce po prawej stronie prezbiterium. Wtedy dwaj kapłani podchodzili za ołtarz i wychodząc z lewej strony ołtarza, wynosili osłonięty ornatem Krzyż¹²⁷ i przenosili go na prawą stronę prezbiterium, ukazywali go zgromadzonym wiernym i trzymając go za ramiona z prawej i lewej strony, śpiewali werset *Popule meus*. Następnie dwaj diakoni lub diakon i subdiakon, ubrani w alby, stojąc przed stopniami ołtarza, zwróceniem twarzą do Krzyża, śpiewali trzykrotnie *Hagios*, zaś chór trzykrotnie śpiewał *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus et immortalis*; w tym czasie trzykrotnie przyklękano. Po pierwszym śpiewie *Hagios* i *Sanctus*

¹²¹ LO I, k. 57r.

¹²² LO II, k. 96v.

¹²³ LO II, k. 97r: *Post sermonem dicatur oraciones pro statu ecclesie.*

¹²⁴ LO III, k. 24r.

¹²⁵ LO I, k. 57r. LO II, k. 97r podaje zapis melodii konkluzji oracji *Per omnia secula seculorum.*

¹²⁶ LO I, k. 57v.

¹²⁷ LO II, k. 97v: *crucem casulam indutam.*

kapłani powoli zbliżali się w stronę ołtarza i śpiewali werset *Quid eduxi*, po drugim śpiewie chóru *Hagios* i *Sanctus* kapłani śpiewali werset *Quid ultra*. Po trzecim śpiewie *Hagios* i *Sanctus* kapłani podchodzili do stopni ołtarza i stawiali na przygotowanym wcześniej dywanie. Tam odsłaniano Krzyż, unoszono go w górę, ukazywano go wiernym i śpiewano antyfonę *Ecce lignum crucis*, następnie werset *Beati immaculati* i powtarzano antyfonę. W czasie śpiewu antyfony wszyscy przyklękali. Po trzykrotnym śpiewie antyfony *Ecce lignum crucis* kapłani stawiali Krzyż na wcześniej przygotowanym dywanie, podtrzymywali go za ramiona, umożliwiając w ten sposób adorację Krzyża opatowi, przeorowi, pozostałym kanonikom i wiernym uczestniczącym w liturgii. Przed Krzyżem trzykrotnie padano na twarz i całowano go. W czasie adoracji Krzyża przez uczestniczących w liturgii śpiewano antyfony: *Tuam crucem* i *Crucem tuam*, psalm *Deus misereatur nostri*, antyfony: *Dum fabricator* i *O admirabile pretium* oraz responsorium *Crux fidelis* i hymn *Pange lingua*. Śpiewy wykonywano aż do zakończenia adoracji Krzyża przez wszystkich uczestniczących w liturgii.

Po zakończeniu adoracji Krzyż przejmował zakrystian i stawiał go na właściwym miejscu przy ołtarzu, zaś opat, przeor i inni posługujący udawali się do zakrystii. Tam opat zakładał obuwie, obmywał ręce, wkładał ornat i przygotowywał się do dalszej liturgii¹²⁸.

7.8. *Missae praesanctificationum*

Opat, poprzedzony akolitami niosącymi świece, braćmi niosącymi kadzidło, w asyście diakona i subdiakona zbliżał się do ołtarza, odmawiał *Confiteor* i okadzał ołtarz¹²⁹. Następnie diakon przy pomocy zakrystiana przygotowywał Najświętszy Sakrament przechowywany od Wielkiego Czwartku w korporale¹³⁰ i kielich z winem zmieszany z wodą. Dary te diakon nakrywał welonem i w procesji, poprzedzony akolitami niosącymi świece, przynosił na ołtarz.

Opat kładł Najświętszy Sakrament i kielich na korporale i okadzał go, następnie trzymając Hostię nad kielichem, śpiewał *Oremus. Preceptis salutaribus moniti* i *Pater noster*, zaś chór odpowiadał *Sed libera nos a malo*. Celebrans modlił się dalej, odmawiając *Libera nos*, po czym łamał Hostię na trzy części. Nie śpiewano *Pax Domini*, nie przekazywano sobie znaku pokoju ani nie śpiewano *Agnus Dei*¹³¹. Celebrans jedną część Hostii wpuszczał do kielicha, bez wypowiedzania jakichkolwiek modlitw, następnie spożywał dwie części Hostii, odmawiając *Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat me in vitam eternam. Amen*, po czym przyjmował trzecią część

¹²⁸ LO I, k. 57v-58r; LO II, k. 97r-98v.

¹²⁹ LO I, k. 58v.

¹³⁰ LO II, k. 98v: *servatum in corporali*.

¹³¹ LO I, k. 58v-59r; LO II, k. 98v-99r; LO III, k. 24v.

Hostii wraz z winem i wodą, nie wypowiadając żadnych słów. Po Komunii św. i abluacji rozpoczynano śpiew nieszporów¹³².

W 1430 r. synod łączycki zreformował ryt liturgii wielkopiątkowej w całej metropolii gnieźnieńskiej, ograniczając wszystkie obrzędy i modlitwy, które mogły sugerować, jakoby wino używane w liturgii było konsekrowane¹³³. Zmiany te przyjęte zostały przez śląskich kanoników regularnych¹³⁴.

7.9. Nieszpory

W nieszporach kanonicy regularni śpiewali psalm *Confitebor* i pozostałe psalmy z piątku, bez *Gloria Patri*, a po psalmach od razu antyfonę *Christus factus est* do *Magnificat* oraz kantyk bez doksologii. Po zakończeniu antyfony kończono nieszpory podobnie jak godziny mniejsze, odmawiając *Pater noster*, psalm *Miserere* i orację *Respice*¹³⁵.

7.10. Złożenie Krzyża – *Depositio crucis*

Po zakończeniu nieszporów kanonicy uczestniczyli w liturgii przeniesienia Krzyża do Bożego Grobu¹³⁶. Opat ubrany w kapę i przeor, poprzedzeni przez braci niosących świece i kadzidło, wraz z całym konwentem w procesji kierowali się do znajdującego się w prezbiterium Krzyża¹³⁷. Po zgromadzeniu się zakonników wokół Krzyża kantor intonował responsorium *Ecce quomodo moritur iustus*, w śpiew ściszonymi głosami włączali się wszyscy kanonicy i w trakcie tego śpiewu w procesji przenoszono Krzyż do Bożego Grobu. Krzyż niósł przeor¹³⁸. Po zbliżeniu się do niego, opat okadzał go, przeor kładł Krzyż do grobu i nakrywał go korporalem, po czym opat ponownie okadzał grób i Krzyż, następnie odmawiał orację *Domine Iesu Christi Filii Dei vivi gloriosissime*. Po oracji kantor intonował responsorium *Sepulto Domino* i w trakcie tego śpiewu procesja powracała do chóru¹³⁹.

Po zakończeniu obrzędu i wyjściu z chóru kanonicy mieli okazję obmyć sobie nogi w przygotowanej przez klasztornego ekonoma ciepłej wodzie¹⁴⁰.

¹³² LO I, k. 58v-59r; LO II, k. 98v-99r; LO III, k. 24v; LO IV, k. 47r.

¹³³ Por. DOLA, *Liturgia Wielkiego Tygodnia*, s. 204.

¹³⁴ LO IV, k. 47v-48r.

¹³⁵ LO I, k. 59r; LO II, k. 99r.

¹³⁶ LO IV, k. 48v informuje, że obrzęd ten odbywał się bez udziału wiernych.

¹³⁷ LO I, k. 59v: *ad crucem levantes*.

¹³⁸ LO II, k. 99v, opisując tę dramatyzację, poleca zanieść do Bożego Grobu figurę Chrystusa, zamiast Krzyża. W uroczystej procesji do Bożego Grobu figurę Chrystusa niosło czterech zakonników-seniorów.

¹³⁹ LO I, k. 59v; LO III, k. 25r; LO IV, k. 48v-49; por. LEWAŃSKI, *Dramat i dramatyzacje liturgiczne*, s. 144-145; TENŻE, *Liturgiczne łacińskie dramatyzacje*, s. 247.

¹⁴⁰ LO I, k. 59v-60r: *Postea exeat conventus, et aqua a cellerario calida procurata, ut qui voluerit pedes suos posit abluere*.

7.11. Komplet

Kompletę śpiewano podobnie jak w Wielki Czwartek, a kończono ją odmawiając *Pater noster*, psalm *Miserere* i orację *Respice*¹⁴¹. Po zakończeniu liturgii Wielkiego Piątku zakrystian zdejmował nakrycia z ołtarzy¹⁴².

Wielki Piątek, będący pamiątką krzyżowej ofiary Chrystusa, był szczególnym dniem w życiu wspólnoty kanoników. Kanonicy zachowywali post, jednak w dniu tym, jak wskazują źródła liturgiczne, bracia gromadzili się w refektarzu¹⁴³. Można więc przypuszczać, iż post ten nie polegał na całkowitym powstrzymaniu się od jedzenia i picia¹⁴⁴.

8. Wielka Sobota

8.1. Liturgia godzin

W pierwszym nokturnie kanonicy regularni śpiewali antyfonę *In pace inidipsum* i psalm *Cum invocarem*. Pierwszą lamentację śpiewał trzeci w hierarchii po przeorze senior–kanonik, drugą — drugi w hierarchii senior–zakonnik, natomiast trzecią lamentację śpiewał opat¹⁴⁵. W drugim nokturnie czytano fragmenty pism św. AUGUSTYNA¹⁴⁶, porządek czytań ustalał przeor¹⁴⁷. W nokturnie trzecim czytano ewangelię *Vespere autem sabbati*.

W laudesach śpiewano: antyfonę *O mors*, psalm *Miserere*, antyfonę *Mulieres do Benedictus*, wersety *Iesu Christe qui* i *Qui latroni*, responsorium *Vita in ligno moritur* i w dalszym ciągu śpiewano laudesy jak w Wielki Czwartek¹⁴⁸.

W czasie prymy kanonicy śpiewali: antyfonę *O mors*, responsorium *Sepulto Domino*, werset *In pace inidipsum*, *Christus factus est pro nobis*, psalm *Miserere* i w dalszym ciągu śpiewano prymę i pozostałe godziny mniejsze jak w Wielki Czwartek¹⁴⁹. W nonie śpiewano: antyfonę *Plangent eum*, responsorium *Jerusalem*, werset *Tu autem Domine*, zaś w sekście: antyfonę *Attendite*, responsorium *Plange*, werset *In pace*,

¹⁴¹ LO I, k. 60r.

¹⁴² LO I, k. 60r: *Sacrista vero post missam auferat pallas de altari*.

¹⁴³ LO I, k. 60r: „*Iube Domine*”, „*Tu autem*” et „*Benedicite*” non dicitur in refectorio ad lectionem mense.

¹⁴⁴ Zob. POBÓG-LENARTOWICZ, *Kanonicy regularni*, s. 130: „Natomiast w Wielki Piątek nie przyjmowano ani jedzenia, ani picia (poza chorymi i słabymi)”

¹⁴⁵ LO II, k. 100r: *Lecciones de lamentacionibus. Primam lamentacionem cantat senior, frater tercius post priorem, secundam senior, frater secundus post priorem, terciam dominus abbas*.

¹⁴⁶ LO I, k. 60r.

¹⁴⁷ LO II, k. 100r.

¹⁴⁸ LO I, k. 60r-60v; LO II, k. 100r.

¹⁴⁹ LO I, k. 60r-60v; LO II, k. 100r.

natomiast w nonie: antyfonę *O vos omnis*, responsorium *Recessit pastor bonus* i werset *Dederunt in escam meam fel*¹⁵⁰

Po zakończeniu nony kanonicy gromadzili się na kapitule¹⁵¹, zakrystian w tym czasie przyozdabiał wszystkie ołtarze, kantor zaś przygotowywał pulpit (*analogium*) i księgi liturgiczne potrzebne w czasie poświęcenia¹⁵².

8.2. Poświęcenie ognia i paschału

W odpowiedniej porze przeor, uderzając w kołatkę, wzywał braci do chóru. W kościele gaszono światła, ubrani w komże kanonicy gromadzili się w kościele, a z zakrystii w stronę rozpalonego w specjalnym naczyniu ognia wyruszała uroczysta procesja, z opatem ubranym w purpurową kapę, asystą w dalmatykach i innymi posługującymi niosącymi chorągwie, paschał, kadzidło i nie zapalone świece¹⁵³. W czasie procesji śpiewano siedem psalmów pokutnych, bez doksologii. Po psalmach śpiewano werset *Christus factus est pro nobis*, następnie *Pater noster*, *Et ne nos inducas*, po czym opat odmawiał orację nad ogniem *Domine, sancte Pater omnipotens* i kropił go wodą święconą. Po poświęceniu ognia zakrystian wkładał węgielki z ogniska do kadzidła, opat zaś zasypywał kadzidło i okadzał poświęcony ogień. Następnie od poświęconego ognia zapalano paschał i świece trzymane przez zakonników oraz odmawiano orację *Domine, Deus noster sancte Pater omnipotens*. Następnie dwaj bracia intonowali hymn *Inventor rutili* i w trakcie tego śpiewu konwent powracał do chóru. Od poświęconego ognia zapalano wszystkie światła w kościele, następnie opat, stojąc przy prawym rogu ołtarza, poświęcał paschał (*cereus paschalis*), zakrystian zaś przygotowywał pięć ziaren kadzidła¹⁵⁴.

Diakon rozpoczynał śpiew hymnu *Exultet iam angelica turba caelorum*¹⁵⁵, w trakcie śpiewu, przy słowach *Suscipe sancte Pater incensi huius sacrificium vespertinum*, opat wkładał do paschału, na kształt krzyża, ziarna kadzidła i okadzał paschał, a przy słowach *pronunciantibus rutilans ignis accendit* zapalano paschał od poświęconego ognia. Paschał płonął w kościele kanoników regularnych aż do zakończenia komplety w Niedzielę Wielkanocną¹⁵⁶

¹⁵⁰ LO I, k. 60r-60v; LO II, k. 100r-100v.

¹⁵¹ LO II, k. 100v.

¹⁵² LO I, k. 60v: *Hic agitur altaribus omnibus a sacrista ornatis, et hora pro faciendi officium veniente analogium cum libro iuxta cereum benedicendum deferat a cantore.*

¹⁵³ LO I, k. 60v; LO II, k. 100v. LO II wśród tworzących procesję i uczestniczących w liturgii poświęcenia ognia wymienia jeszcze uczniów szkoły przyklasztornej (*scholares*).

¹⁵⁴ LO I, k. 61v; LO II, k. 101r.

¹⁵⁵ Tekst i zapis melodii hymnu — zob. BUWr I F 387: Graduał ze śląskiego klasztoru augustianów; por. PIKULIK, *Polskie graduały średniowieczne*, s. 106.

¹⁵⁶ LO I, k. 61v; LO II, k. 101r-101v.

8.3. Liturgia Słowa

Po zakończeniu liturgii poświęcenia ognia i paschału rozpoczynano liturgię Słowa. Bogaty tego dnia zestaw dwunastu lekcji ze Starego Testamentu czytano *sine titulis*. Pierwsze czytanie z Księgi Rodzaju *In principio creavit* czytał przeor, po czytaniu odmawiano orację *Deus qui mirabilia*. Oracje tego dnia odmawiano bez *Dominus vobiscum*, bez *Flectamus genua* i bez *Oremus*. Jako drugą czytano lekcję *Noe vero*, po niej śpiewano traktus *Cantemus* i odmawiano orację *Deus in commutabilis*, następnie czytano lekcję *Apprehenderunt septem*, śpiewano traktus *Vinea facta* i odmawiano kolektę *Deus qui nos*. Jako czwarte prorocstwo czytano *Hec est hereditas*, po nim odmawiano od razu kolektę *Concede quesumus*. Po kolekcie śpiewano traktus *Sicut cervus* i orację *Deus qui ecclesiam tuam*.

8.4. Procesja do chrzcielnicy

Po zakończeniu oracji po czwartej lekcji intonowano hymn *Rex sanctorum* i w trakcie tego śpiewu wyruszała procesja z chóru do chrzcielnicy (*ad fontem*). Na czele procesji niesiono chorągwie, paschał, dwie świece, kadzidło, dalej podążali kanonicy i wszyscy członkowie konwentu zgodnie z zasadami precedencji, zaś procesję kończył opat z pastorałem w rękę. Procesja w trakcie śpiewu hymnu trzykrotnie obchodziła chrzcielnicę¹⁵⁷. Po zakończeniu hymnu rozpoczynano śpiew *Litanii do Wszystkich Świętych*, a po *Litanii* poświęcano wodę. W czasie tego obrzędu opat mieszał olej krzyżma świętego z wodą. Powracając do chóru śpiewano antyfonę *Mitte sanctum nunc amborum*.

8.5. Msza święta i nieszpory

Kolejną częścią liturgii wielkosobotniej była Msza św. Wigilii Paschalnej, celebrowana przez opata. Opuszczano w niej *Confiteor* i od razu śpiewano uroczyste, paschalne *Kirie eleison*, a następnie opat intonował *Gloria in excelsis Deo*. W trakcie śpiewu słów *Et in terra pax hominibus* odzywały się wszystkie dzwony, które milczały od Wielkiego Czwartku. Po zakończeniu tego hymnu opat śpiewał *Dominus vobiscum*, *Oremus* i kolektę *Deus, qui hanc sacratissimam noctem*. Jako lekcję czytano *Fratres, si conresurrexistis* z Listu św. Pawła do Kolosan. Werset *Confitemini Domino* do *Alleluja* śpiewało trzech lub czterech braci wyznaczonych przez kantora, zaś traktus *Laudate Domino* śpiewały na przemian obydwie chóry. Do czytania ewangelii *Vespere sabbati* niesiono świece i kadzidło. W tej Mszy św. nie odmawiano *Credo*, lecz od razu po *Dominus vobiscum* i *Oremus* śpiewano sekretę *Suscipe quesumus Domine preces* i prefację paschalną. *Sanctus* śpiewano jak w świę-

¹⁵⁷ LO I, k. 62v: *circumeuntibus trina vice*.

ta apostołów. Dalej odmawiano kanon mszalny z własnym *Te quidem, Comunicantes* i *Hanc igitur, Pater noster* i *Pax Domini*. Nie śpiewano *Agnus Dei*, nie przekazywano sobie znaku pokoju. Komunię św. przyjmował tylko opat, nie udzielano jej wiernym¹⁵⁸.

Od razu po Komunii celebransa kantor rozpoczynał nieszpory. W nieszporach śpiewano antyfonę *Alleluja*, psalm *Laudate Dominum omnes gentes* z *Gloria Patri*. Antyfonę *Vespere autem* do *Magnificat* intonował opat, stojąc przy ołtarzu, zaś po *Magnificat* i powtórzeniu antyfony odmawiał orację *Spiritum nobis quesumus Domine*. Następnie diakon śpiewał *Benedicamus Domino* bez *Alleluja*. Na zakończenie Mszy św. i nieszporów nie udzielano błogosławieństwa¹⁵⁹.

Po nieszporach kanonicy gromadzili się przy stole na świątecznym posiłku¹⁶⁰.

8.6. Kompleta

W komplecie śpiewano *Converte nos Deus* i *Deus in adiutorium*, antyfonę *Alleluja*, psalm *Cum invocarem*, kolektę *Deus qui hanc sanctissimam nocte, Benedicamus Domino* z jednym *Alleluja*¹⁶¹. Po zakończeniu komplety odmawiano *Confiteor* i opat udzielał wspólnocie absolucji, odmawiając *Indulgentiam*, następnie śpiewano *Salve Regina*, dodając na zakończenie *Alleluja* z werselem i oracją¹⁶².

Kompleta kończyła liturgię Wielkiej Soboty.

9. Niedziela Wielkanocna

9.1. Podniesienie Krzyża – *Elevatio crucis*

W noc Zmartwychwstania, przed matutinum, na znak dzwonu kanonicy gromadzili się w zakrystii. Opat ubrany w stułę i kapę oraz zgromadzeni kanonicy w procesji, w milczeniu, udawali się do Bożego Grobu. Opat nie wchodził do Grobu; stojąc przed Grobem odmawiano przepisane modlitwy¹⁶³. Były to: siedem psalmów pokutnych, antyfona *Laudem dicite Deo nostro*, antyfona *Hec est dies, quam fecit* i cztery oracje: *O Jesu Christe, Rex glorie, Domine Jesu Christe, vita et resurrectio, Domine Jesu Christi, per amorem et memoriam sanctissime resurrectionis tue* i *Domine Jesu Christi, Filii Dei vivi*. Po tych modlitwach odsłaniano Krzyż, zaś opat okadzał

¹⁵⁸ LO I, k. 63v; LO II, k. 103r.

¹⁵⁹ LO I, k. 63v-64r; LO II, k. 103r-103v.

¹⁶⁰ LO II, k. 103v.

¹⁶¹ LO II, k. 103v-104r.

¹⁶² LO I, k. 64r; LO II, k. 104r.

¹⁶³ LO II, k. 104r.

go, następnie w uroczystej procesji przenoszono go do głównego ołtarza. Krzyż niósł przeor z innym seniorem. W czasie pierwszej stacji w środku kościoła śpiewano antyfonę *Cum Rex glorie*, w drugiej stacji — antyfonę *Advenisti desiderabilis*¹⁶⁴. Krzyż umieszczano w prezbiterium u stopni głównego ołtarza¹⁶⁵, a opat, stojąc przed Krzyżem, intonował werset *In resurrectione tua* i odmawiał kolektę *Deus qui nos resurrectionis*¹⁶⁶.

9.2. Matutinum

W matutinum nie śpiewano *Domine labia mea*, ani *Deus in adiutorium*, lecz od razu śpiewano antyfonę *Alleluja, Surrexit Dominus* i psalm *Venite adoremus*. Opat intonował pierwszą antyfonę, kantor zaś — pierwsze responsorium. W pierwszym nokturnie śpiewano antyfonę *Ego sum qui*, psalm *Beatus vir*, antyfonę *Postulavi patrem*, psalm *Quare fremuerunt gentes*, antyfonę *Ego dormivi*, psalm *Domine quid*, responsorium *Resurrexit Dominus*, a diakon czytał ewangelię *Maria Magdalena*. Po ewangelii śpiewano werset *Angelus Domini descendit* i responsorium *Angelus Domini locutus. Te Deum* intonował opat, a po hymnie śpiewano werset *In resurrectione tua Christe*¹⁶⁷

9.3. Nawiedzenie Grobu – *Visitatio sepulcri*

Po ostatnim responsorium w matutinum trzech kanonicy ubrani w alby, niosąc naczynie z olejem (*aromata*) i jako „trzy Marie” udawali się do Grobu, śpiewając werset *Quis revolet*. Wtedy dwaj chłopcy, stojąc w Grobie, śpiewali *Quem queritis, o tremule*, trzech kanonicy odpowiadali *Iesum Nazarenum*, dwaj chłopcy: *Non est hic, quem queritis* i dodawali *Venite et videte*. Następnie trzech bracia wchodzili do Grobu, okadzali go, po czym wychodzili z niego i powracali do chóru, śpiewając *Ad monumentum venimus*. Po ich powrocie do chóru dwaj kanonicy symbolizujący Piotra i Jana, pospiesznie, w drodze gestykulując, udawali się do Grobu, chór w tym czasie śpiewał *Currebant duo simul*. Dwaj kanonicy wchodzili do Grobu, zabierali stamtąd całun, przynosili go do chóru, ukazywali wszystkim obecnym i śpiewali werset *Cernite, o socii*. Dalej śpiewano antyfonę *Surrexit Dominus de sepulcro* i *Te Deum*¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Por. LEWAŃSKI, *Dramat i dramatyzacje liturgiczne*, s. 154; TENŻE, *Liturgiczne łacińskie dramatyzacje*, s. 272–276.

¹⁶⁵ LO II, k. 104r: *ad pedem altaris*.

¹⁶⁶ LO II, k. 104r-104v. Dokładniej tę dramatyzację opisuje LO IV, k. 51v-53r: w procesji do Bożego Grobu niesiono chorągwie, kadzidło i świece. Krzyż niesiono w procesji od Bożego Grobu do głównego ołtarza, tam był on adorowany przez wszystkich kanoników. Graduał BUWr I F 387 poleca na zakończenie śpiewać antyfonę *Christus resurgens ex mortuis* z wersetem *Dicant nunc Iudei*; por. PIKULIK, *Polskie graduały średniowieczne*, s. 110.

¹⁶⁷ LO IV, k. 52v-53r zawiera ślady popularnych w średniowieczu dramatyzacji liturgicznych związanych ze zmartwychwstaniem Chrystusa: nawiedzenie grobu i zstąpienie do piekieł.

¹⁶⁸ LO IV, k. 52v-53r. Por. LEWAŃSKI, *Dramat i dramatyzacje liturgiczne*, s. 163–166; TENŻE, *Liturgiczne łacińskie dramatyzacje*, s. 320–321.

9.4. Laudesy, godziny mniejsze i poranna Msza św.

W laudesach śpiewano antyfonę *Angelus Domini* i psalm *Dominus regnavit*. Antyfonę *Et valde mane* do *Benedictus* intonował opat, a w trakcie śpiewu kantyku opat okadzał ołtarz¹⁶⁹, jako orację śpiewano *Deus qui hodierna die*, na zakończenie śpiewano *Benedicamus* z potrójnym *Alleluja*¹⁷⁰. Następnie rozpoczynano śpiew sekwencji *Victime paschali*. Kolejne zwrotki sekwencji wykonywali kantorzy, a po każdej zwrotce śpiewano *Christ ist erstanden*¹⁷¹

Prymę rozpoczynano śpiewając od razu antyfonę *Alleluja* i psalm *Deus in nomine tuo*.

W czasie Mszy św. porannej śpiewano: jedną kolektę *Deus, qui hodierna die*, graduał *Hec dies*, sekwencję *Victime paschali*, *Credo*, prefację wielkanocną, własne *Te quidem*, *Communicantes* i *Hanc igitur*.

W tercji śpiewano antyfonę *Alleluja*, psalm *Legem pone*, graduał *Hec dies*, werset *Alleluja* i orację *Deus, qui hodierna die*.

W czasie aspersioni śpiewano *Vidi aquam*, werset *Si quis sitit*, responsorium *Et omnis* i kolektę *Concede quesumus omnipotens Deus*. Podczas procesji, która tego dnia wychodziła na zewnątrz kościoła, śpiewano antyfonę *Cum Rex glorie*, hymn *Salve festa dies*. Powracając do kościoła śpiewano antyfonę *Stetit angelus*. Po zakończeniu antyfony bracia stojący w chórze, przy pulpicie lub przy paschale wykonywali werset *Crucifixum*, chór — *Noli timere*, bracia — werset *Recordamini*, następnie celebrans śpiewał werset *In resurrectione tua* i orację *Deus qui per resurrectionem*. Wchodząc do chóru śpiewano *Christus resurgens* i *Dicant nunc*. Ten ostatni werset śpiewali trzej wyznaczeni przez kantora kanonicy ubrani w kapy¹⁷².

W podobny sposób kanonicy celebrowali procesje przed sumą we wszystkie niedziele wielkanocne aż do Wniebowstąpienia Pańskiego¹⁷³

9.5. Msza święta konwentualna

Po zakończeniu procesji celebrowano sumę, podczas której śpiewano introit *Resurrexit*, paschalne *Kirie eleison*, graduał *Hec dies*, sekwencję *Victime paschali*, *Credo*, prefację wielkanocną oraz własne *Te quidem*, *Communicantes* i *Hanc igitur*¹⁷⁴.

W czasie seksty śpiewano antyfonę *Alleluja*, graduał *Hec dies* z werselem *Pascha nostrum*, zaś w nonie — antyfonę *Alleluja*, psalm *Mirabilia* i graduał *Hec dies*.

¹⁶⁹ LO I, k. 65r: *Et thurificatur sicut in omnibus triplici festo fieri debet.*

¹⁷⁰ LO I, k. 65r; LO II, k. 104v-105r.

¹⁷¹ LO I, k. 65r-65v; LO II, k. 104v.

¹⁷² LO I, k. 66r-66v; LO II, k. 105v-106r; LO III, k. 26r; LO I, k. 212v-213r.

¹⁷³ LO I, k. 213r: *Predicto modo peragitur processio dominicis diebus usque ad Ascensionem Domini.*

¹⁷⁴ LO I, k. 66v; LO II, k. 106r.

9.6. Nieszpory i procesja do chrzcielnicy

Nieszporom w niedzielę wielkanocną i w następne dwa dni przewodniczył opat lub w jego zastępstwie przeor¹⁷⁵. Rozpoczynając liturgię, zamiast *Deus in adiutorium* śpiewano paschalne *Kirie eleison*. Po ostatnim *Kirie eleison* kantor intonował antyfonę *Alleluja*, następnie śpiewano psalmy: *Dixit Dominus*, *Confitebor* i *Beatus vir*. Po tych trzech psalmach trzej wyznaczeni kanonicy rozpoczynali śpiew gradualu *Hec dies* z werselem *Confitemini*, następnie trzej kanonicy: kantor, sukcentor i jeden z seniorów śpiewali *Alleluja*, *Pascha nostrum*. Antyfonę *Et dicebant* do *Magnificat* intonował opat, a po kantyku i powtórzeniu antyfony odmawiano orację *Deus qui per unigenitum tuum*.

Już w czasie oracji przygotowywano się do procesji do chrzcielnicy¹⁷⁶. W procesji niesiono chorągwie, świece, kadzidło, śpiewano antyfonę *Vidi aquam*, intonowaną przez kantora, następnie antyfony: *Alleluja* i *Sit nomem Domini*, psalmy *Laudate pueri Dominum* i *In exitu*, następnie antyfonę *Alleluja*¹⁷⁷ i werselem *Epulemur*¹⁷⁸, po czym akolici niosący świece śpiewali werselem *Domine aput te fons*, a opat odmawiał orację *Deus qui deversitatem gencium*. Po zakończeniu oracji kantor intonował antyfonę *Christus resurgens* i w trakcie tego śpiewu procesja powracała do chóru, chorągwie pozostawiano na właściwych im miejscach, zaś płonące świece ustawiano przy pulpicie aż do zakończenia nieszporów. Nieszpory kończono oracją *Deus qui nos resurreccionis* oraz *Benedicamus Domino* z potrójnym *Alleluja*.

Procesje do chrzcielnicy urządzano w czasie nieszporów w tych kościołach, w których były chrzcielnice. Zakonnicy, którzy nie uczestniczyli w procesji do chrzcielnicy, zobowiązani byli do śpiewania w czasie nieszporów pięciu psalmów¹⁷⁹

9.7. Kompleta

W czasie komplety śpiewano *Deus in adiutorium* i *Converte nos*, antyfonę *Alleluja*, psalmy: *Cum invocarem*, *In te Domine*, *Ecce nunc*, opuszczano kapitulum i hymn a po *Nunc dimittis* śpiewano responsorium *Hec dies* z werselem *Alleluja*, *Epulemur* oraz orację *Deus qui hodierna die*. Po oracji odmawiano *Confiteor* i śpiewano antyfonę *Regina celi*¹⁸⁰

¹⁷⁵ LO I, k. 67r: *Dominus abbas hac die et duobus sequentibus vespervas incipiat, vel dominus prior loco eius.*

¹⁷⁶ LO I, k. 68r; LO II, k. 107r; LO III, k. 26v; LO IV, k. 55r.

¹⁷⁷ LO II, k. 106v podaje zapis melodii.

¹⁷⁸ Werselem ten można było śpiewać u kanoników regularnych z towarzyszeniem organów; por. LO I, k. 67v: *cantatur „Alleluja” cum versu „Epulemur” in organis vel a fratribus ut supra.*

¹⁷⁹ LO I, k. 68r; LO II, k. 107r; LO IV, k. 55r.

¹⁸⁰ LO I, k. 68v.

10. Oktawa wielkanocna

W oktawie wielkanocnej od Mszy św. Wigilii Paschalnej do soboty w oktawie wielkanocnej do czytania ewangelii niesiono świece i kadzidło¹⁸¹. We mszy porannej, odprawianej według formularza wielkanocnego, śpiewano sekwencję *Victime paschali*¹⁸², we wszystkich Mszach św. odprawianych w oktawie wielkanocnej odmawiano *Credo*, prefację wielkanocną, własne: *Te quidem*, *Communicantes* i *Hanc igitur*¹⁸³

W liturgii godzin w całej oktawie wielkanocnej śpiewano inwitorium *Alleluja*, a w poszczególnych godzinach kanonicznych nie śpiewano hymnu ani kapitulum¹⁸⁴. We wszystkie niedziele w okresie od Wielkanocy do Wniebowstąpienia Pańskiego przed główną Mszą św. celebrowano procesję podobną do procesji z Niedzieli Wielkanocnej¹⁸⁵

W nieszporach przez całą oktawę, podobnie jak w Niedzielę Wielkanocną, zamiast *Deus in adiutorium* śpiewano paschalne *Kirie eleison*¹⁸⁶, również przez całą oktawę, podobnie jak w Niedzielę Wielkanocną, w nieszporach po trzech psalmach trzej wyznaczeni kanonicy śpiewali gradual *Hec dies* z werselem *Confitemini*¹⁸⁷, również przez całą oktawę trzej kanonicy: kantor, sukcentor i jeden z seniorów śpiewali *Alleluja, Pascha nostrum*¹⁸⁸. W oktawie wielkanocnej i we wszystkie niedziele okresu wielkanocnego aż do uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego celebrowano w czasie nieszporów procesję do chrzcielnicy¹⁸⁹

W okresie od Wielkanocy do uroczystości Zesłania Ducha Świętego po zakończeniu komplety śpiewano antyfonę *Regina celi*¹⁹⁰.

Przy stole, w czasie modlitw przed posiłkami, w konwentach kanoników regularnych w oktawie wielkanocnej mówiono *Benedicite, Hec dies quam fecit Dominus, exultemus in ea*¹⁹¹.

¹⁸¹ LO I, k. 63v: *Sciendum quod ab hoc sabbata usque ad sequentes sabbatum lumina et incensum ad evangelium deferuntur.*

¹⁸² LO I, k. 65v: *Hec sequencia dicatur ad omnes matutinales missas que de resurrectione dicatur per totam ebdomadam.*

¹⁸³ LO I, k. 65v: „*Credo*” et prefacio, „*Te quidem*”, „*Communicantes*” et „*Hanc igitur*” dicitur ad omnes missas de resurrectione per totam octavam et in octava die.

¹⁸⁴ LO I, k. 64v: *Invitorium, alleluja, ymnum et capitulum ad matutinas et ad omnes horas per totam ebdomadam non dicitur.*

¹⁸⁵ LO II, k. 106r.

¹⁸⁶ LO I, k. 67r.

¹⁸⁷ LO I, k. 67r: *Post tres psalmos, tres clerici ad hoc ordinati incipiant graduale „Hec dies” et cantent versum „Confitemini”, et sic dicatur cottidie usque ad sabbatum exclusive.*

¹⁸⁸ LO I, k. 67r.

¹⁸⁹ LO I, k. 67r; LO IV, k. 56v.

¹⁹⁰ LO I, k. 68v: *Sequitur „Confiteor” et „Regina celi” Hec antiphonam dicitur in fine completorii usque ad festum Penthecostes exclusive.*

¹⁹¹ LO II, k. 106r: *Ad mensam et ad cenam per totam ebdomadam, singulis diebus usque ad sabbatum exclusive, dicitur „Benedicite”, „Hec dies quam fecit Dominus, exultemus in ea”*

* * *

Libri Ordinarii pochodzące ze śląskich konwentów kanoników regularnych, szczególnie z Żagania, pozwalają nam odtworzyć liturgię celebrowaną w tych wspólnotach w Wielkim Tygodniu. Kanonicy regularni czcili Tajemnicę Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa liturgią uroczystą, podniosłą, bogatą w swym zewnętrznym wymiarze. W liturgii uczestniczyli kanonicy, ale również wierni i uczniowie szkoły przyklasztornej.

Analizując liturgię Wielkiego Tygodnia zauważyć można znaczny wpływ liturgii diecezjalnej na liturgię kanoników regularnych. Świadczy o tym już fakt wykorzystywania w ich liturgii diecezjalnych kodeksów liturgicznych: wrocławskiego *Liber Ordinarius*¹⁹² i mszałów¹⁹³ oraz mszału zawierającego liturgię diecezji miśnieńskiej¹⁹⁴, a także pojawiająca się w księgach liturgicznych wrocławska klasyfikacja dni liturgicznych, w tym charakterystyczny dla diecezji wrocławskiej w XV w., najwyższy ryt *triplex*¹⁹⁵ oraz obecność świętych kalendarza śląskiego w kalendarzu i *proprium sanctorum* kanoników regularnych¹⁹⁶.

Próba szczegółowego odtworzenia liturgii celebrowanej w Wielkim Tygodniu w konwentach kanoników regularnych w średniowieczu umożliwi porównanie tej liturgii z średniowieczną liturgią diecezjalną, wrocławską¹⁹⁷, a także z już opisaną liturgią niektórych śląskich zakonów: cystersów¹⁹⁸, nyskich bożogrobców¹⁹⁹, wrocławskich premonstratensów²⁰⁰ i śląskich dominikanów²⁰¹

¹⁹² BUWr I O 55.

¹⁹³ BUWr I F 348; BKWr 140.

¹⁹⁴ BUWr I F 448.

¹⁹⁵ Por. BUWr I O 55; BUWr I O 60; BUWr I O 61.

¹⁹⁶ BUWr I F 254; BUWr I F 365; BUWr I F 174.

¹⁹⁷ Średniowieczną liturgię Wielkiego Tygodnia w diecezji wrocławskiej opisali: DOLA, *Liturgia Wielkiego Tygodnia*, s. 179–215; H. SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej według przedtrydenckiego „Liber Ordinarius” z 1563 roku*, Opole 1993, s. 92–115; F. WOLNIK, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, Opole 1994, s. 134–144.

¹⁹⁸ Por. F. WOLNIK, *Liturgia śląskich cystersów w średniowieczu*, (Opolska Biblioteka Teologiczna 52), Opole 2002, s. 348–362.

¹⁹⁹ Por. F. WOLNIK, *Tajemnica Krzyża w liturgii nyskich bożogrobców*, RTSO 16 (1996), s. 289–312; TENŻE, *Liturgia bożogrobców nyskich w średniowieczu*, w: M. DERWICH, A. POBÓG-LENARTOWICZ (red.), *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław–Opole 2000, s. 459–477; TENŻE, *Charakterystyczne cechy średniowiecznej liturgii (nyskich) bożogrobców*, „Liturgia Sacra” 2 (2001), s. 239–261.

²⁰⁰ Średniowieczną liturgię Wielkiego Tygodnia celebrowaną u wrocławskich premonstratensów analizuje F. WOLNIK, *Liturgia Wielkiego Tygodnia we wrocławskim konwencie premonstratensów w średniowieczu*, w: T. DOLA, R. PIERSKAŁA (red.), *Ut mysterium paschale vivendo exprimatur. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Helmutowi Janowi Sobeczce, Dziekanowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 60. rocznicy urodzin*, (Opolska Biblioteka Teologiczna 38), Opole 2000, s. 205–222.

²⁰¹ F. WOLNIK, *Liturgia Wielkiego Tygodnia w konwencie wrocławskich dominikanów w XV wieku*, RTSO 21 (2001), s. 301–326.

Die Karwochenliturgie in den schlesischen Konventen der Augustiner Chorherren im Mittelalter

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt die mittelalterliche Liturgie der Karwoche, die in den schlesischen Konventen der Augustiner Chorherren praktiziert wurde. Die Grundlage für die wissenschaftliche Untersuchung dieser Liturgie ist das in der Universitätsbibliothek in Breslau aufbewahrten liturgisches Manuskript: *Liber Ordinarius* aus dem XV. Jh. (BUWr I O 60, BUWr I O 61, BUWr I O 56, BUWr I O 55, BUWr I O 69, BUWr I Q 174, BUWr IV F 201, BUWr I Q 131, k. 100-113). Das Manuskript entstand in den Klöstern der Konvente der Augustiner Chorherren in Sagan (Żagań) und Breslau (Wrocław).